

A SEMMI KAPCSÁN VALAMIRŐL... Rendhagyó (színi)kritika a fontos kérdések elodázásáról

A Budapest Bábszínház idei első bemutatója Janne Teller dán író botrányosan debütált *Semmi* című ifjúsági regényének¹ bábszínpad adaptációja. A regény már 2000-ben, megjelenésekor komoly vitát keltett Skandináviában, Dániában pedig egyenesen betiltották. A kritikákban William Golding nagyhatalmú klasszikusához, *A legyek urához* mért alkotás ezután több hazai és nemzetközi díjat is nyert, mindjárt 2001-ben a dán Kulturális Minisztérium legjobb gyermekkönyvnek járó díját, amelyet követően a regény Dániában kötelező olvasmány lett. Azt gondolhatnánk, hogy a kezdeti ügyes marketingnek köszönhető ez a viharos karrier, de a számos nemzetközi elismerés és az immár több nyelvre lefordított regény olvasói sikerlistás helyezései mellett sokadik színpadi adaptációja is arra enged következtetni, hogy többről van szó.

A fiatal Hoffer Károly rendezése friss, karcos, kissé talán még nyers, de mindenképpen átütő. Tapinthatóan magáénak érzi a regény poszt egzisztencialistának is nevezhető problematikáját, a lét értelmének kérdését. Ahogy az egész fiatal csapat számára életbevágónak tűnik ez a mindannyiunk számára jól ismert kérdés, melynek különös aktualitását változóban lévő, stabilnak hitt értékeiben elbizonytalanodott világunk adja. Mert ki merné azt állítani, hogy soha nem fogalmazódott meg benne a regény kultikussá vált mondataihoz² hasonló gondolat, de legalábbis nem tett fel soha önmagára — a létezése értelmére — vonatkozó kérdéseket? Ha így volna, az emberi mivoltunkat kérdőjelezné meg.

A rendező a brechti epikus színház hagyományait kreatívan alkalmazva, sűrű szövevény előadást hozott létre, melyben a bábok stilizáló ereje és a színészek által megszólaltatott zenei betétek — az előadás üzenetére reflektáló Quimby dalok — elidegenítő effektusai hatásosan egészítik ki egymást. A játékot a szikár játéktérbe helyezett, eszköztelességében is sokoldalú díszlet szolgálja, míg a bábok (mindkettő a rendező tervezése) bár kifejezőek, mozgatásuk sokszor elnagyolt a szintén kevésbé kidolgozott színészi teljesítmény mellett — különösen a fiatalabbak esetében. Ezt a hiányosságot azonban — ha nem is pótolja, de — feledtetni a színészek lelkesedése, mely sikeresen lendíti tovább nézőjét az előadás érési folyamatának nehézségein.

Gimesi Dóra színpadi adaptációja erős és bátor. A regényből jó helyen hagy el, drámaian sűrít, és

ügyesen helyezi el a hangsúlyokat. Az eredeti tézisregény kétdimenziós figuráit sikerül megtöltenie étellel, a szereplők között kapcsolatok szövődnek, viszonyrendszerek alakulnak, hogy később éppen ezek essenek áldozatul. Mert miközben a gyerekek a számukra fontos tárgyakat gyűjtögetik, szinte észrevétlenül áldozzák fel a *Fontos Dolgok Halmán* a legértékesebbet — barátságukat, szerelmüket, hitüket, álmaikat —, gyakorlatilag mindazt, ami értelmet ad az életüknek. Az emberi kapcsolatok azonban nem áldozhatók fel a tárgyak oltárán büntetlenül, illúzióik és ártatlanságuk elvesztése önzővé és cinikussá teszi őket, olyanokká, amilyenekké sohasem akartak válni: felnőttekké. Az önmagukra felnőttként visszatekintő színészek végül bábuikat is beszolgáltatják a halomra: az élet értelmének bizonyítására indított kegyetlen játszmában az igazi áldozat saját gyermeki énjük.

Ebből a világból zavarba ejtően hiányoznak a felnőttek, az eredeti regényhez képest egyetlen sematikus tanárkarakter sűríti magába ellenpontként mindazt a hiányt és semmitmondó látszatcselekvést, nemtörődömséget és álszentséget, aminek a mai kamaszok ki vannak szolgáltatva egy felnőttek által keretezett világban. Egy alig jelzett, pillanatnyi döbbenet után a koravén kiskamaszokkal kiegészült felnőttek világa a *Fontos Dolgok Halmában* már csak az üzleti lehetőségeit látja. A média-sikertől mámoros osztálytársait éppen a drámai események sorát elindító *nihilista* kijelentés gazdája szembesíti tettük abszurdításával: „De ha ez itt az élet értelme, hogy adhattátok el?”³

A felnőttek azonban nem szívesen szembesülnek tetteik értelmét firtató kérdésekkel, így a *Fontos Dolgok Halma* végül rejtélyes körülmények között elég kritikusával és a fűrészteleppel együtt, hogy a Guggenheim Múzeum és a gyűjtők zsebeinek gyarapítása helyett — paradox módon visszaterve a darab kiinduló problematikájához — a *semmi* maradjon utána. A parabolát áttörhetetlen keretként zárják az előadást indító, nehéz, kalapácsütésszerűen lesújtó szavak: „Nyertünk. Lettünk valakik. És valakinek lenni, az már valami. Ennyi ember nem tévedhet. Sok. Több. Igaz.”⁴

A könyv után az előadás is jó apropó ahhoz, hogy elgondolkodjunk valami nagyon fontosról: a *semmiről*. Vagy inkább a semmi kapcsán *valamiről*. Mégpedig arról, hogy jelenlegi világunk szinte egyetlen értékmérője, hogy kivé-mivé válunk, visszük-e valamire az életben: leszünk-e *valakik*. Ez alapján ítélhetünk meg, ezt várják tőlünk szüleink és rokonaink, tanáraink és munkatársaink, barátaink és szerelmeink, vallási és politikai vezetőink, az egész társadalom — sőt, ezt várjuk magunktól

mi magunk is. A nagy megfelelni akarás közben pedig észre sem vesszük, hogyan sikkadnak el a legfontosabb dolgok, hogyan veszítjük el önmagunkat — lassan, de biztosan. Ezért aztán megvetjük és megbélyegezzük azt, aki meg meri kérdőjelezni tökéletesnek hitt világunkat, tetteink és igyekezetünk értelmét — azt gondolván, hogy tagadásával létezésünk alapjait ássa alá.

Pedig nem ezt teszi. Mert a *Semmi*ben nem csupán a megsemmisülés üzenete rejlik, hanem valami más is, valami, ami azon túl van. A *semmi* valójában az emberi gondolkodás kezdetétől a *határhelyzetek* színönimája, amit talán épp a mi *valamire* való nagy igyekezetünk feledtet velünk. Kissé leegyszerűsítve minden vallás és filozófia alapkérdése az egzisztenciális határhelyzetek mentén jelentkező szorongásban ragadható meg. Az ontológiai istenérveknek például mindegyike valamiféle *határra* helyezi Istent: lét és nemlét, véges és végtelen, tökéletlenség és tökéletesség, harmónia és anarchia, elgondolható és elgondolhatatlan, elmondható és elmondhatatlan... határára.⁵ A létezés okának és értelmének kutatása azonban fölfedi a lényünk legmélyén rejlő semmit, ami érthető módon rémülettel tölti el az embert, noha Sartre szerint éppen ez a szorongás a szabadság tudatos létmódja.

A semmivel szemben az ember a *valamit* nagyjából a „jó élettel” azonosítja. Ez a *valami* azonban jellemzően nem erkölcsi alapokon nyugszik, hanem bizonyos kulturális javak birtoklásán. A *semmi* ebből következően lesz számunkra a *valami* hiányával azonos. Pedig a *semmi* nem pontosan ezt jelenti, hanem sokkal inkább azt, hogy egy határhoz érkezünk. Hogy a *valamiről* nem tudunk tovább úgy gondolkodni, a *valamit* nem tudjuk tovább úgy tenni, úgy birtokolni, ahogyan addig tettük; hogy a dolgok nem tudnak tovább úgy működni, ahogyan addig működtek.

Amikor a semmitől szorongunk, valójában létezésünk elvesztésétől félünk, mert a szenvedő lélek a kettőt összekeverve a lét maximális birtoklása és a meg nem valósult lehetőségek között hanyódik.⁶ Ez a megbomlott egyensúly zavart okoz, átmeneti állapotot⁷ idéz elő, melyet valamilyen rituális szertartással igyekezünk helyreállítani. A fontos dolgok rituális összegyűjtése létünk értelmének igazolására ilyenformán a *beavatási halál*⁸ metaforája, melyből a *semmi* üzenetével térünk vissza, mert a beavatódásnak a *látás* ugyan feltétele, de paradox módon csak az elvesztése árán részesülhetünk benne.⁹

Bár az előadás végkicsengése a legkevésbé sem pozitív, és a megbomlott egyensúly látszólagos helyreállítása is csak komoly áldozatok árán sikerül, a legfontosabb üzenet mégis átjön, mégpedig az, hogy nincs fontosabb kérdés, mint az élet értelmének kérdése. Nagyjából ez az egyetlen olyan kérdés, amit

nemcsak fel kell tenni, de nem lehet nem feltenni. Amelyik kamasz nem teszi fel ezt a kérdést, azzal valami baj van. Ha egy társadalom fiataljai nem teszik fel maguknak ezt a kérdést, azzal a társadalommal baj van. Szerencsére itt még nem tartunk, az ifjúság — ha olykor kissé artikulálatlanul is, de — kérdez, és ösztönösen kritikát fogalmaz meg: „Az élet értelmét kerestük. És mivel az iskolában semmi ilyesmit nem tanítottak, magunknak kellett utánajárni” — hangzik el az előadásban.¹⁰

A baj azzal a pedagógus társadalommal van, mely óvna ifjait egy ilyen őszinte és kegyetlen élménytől. Amelyik megkímélné őket a *semmivel* való fájdalmas szembesüléstől, megfosztva ezzel a *valamivel* való katartikus találkozástól. Amelyik véleményem szerint olyan konformista, hogy mára nemcsak diákjai, de az egész társadalom megbecsülését elvesztette. És bár minden nemzetnek olyanok a pedagógusai, amilyet érdemel, tanítványai legalább egy kegyetlen játszma erejéig megpróbálnak farkasszemet nézni a *Semmi*vel, míg tanárai sem az oktatáspolitikai, sem a fél évszázada marginalizált egzisztenciájuk legalapvetőbb érdekeinek érvényesítésére nem voltak képesek a rendszerváltás elmúlt húsz évében.

Akkor miről is beszélünk? Tanuljunk bátorságot a diákjainktól! Aki ma ki meri jelenteni, hogy *semminek sincs értelme*, valójában arról beszél, hogy *ez így nem mehet tovább!* És ez a semmi már nem semmi! Sőt, ez már *Valami!*

MAGYAR-ÁBEL ÁGNES

¹Magyarul lásd Janne Teller: *Semmi*. (Ford. Weyer Szilvia.) Scolar Kiadó, Budapest, 2011.

²„Semminek sincs értelme. Ezt régóta tudom. Ezért semmit sem érdemes csinálni. Erre most jöttem rá.” Gimesi Dóra: *Semmi* (szövegkönyv). Budapest Bábszínház, 2012, 4.

³Gimesi Dóra: i. m. 37.

⁴Uo. 1. és 35.

⁵Vö. Plótosz: *Az Egyről, a szellemről és a lélekről*. (Ford. Horváth Judit és Perczel István.) Európa, Budapest, 1986; Szent Anzelm: *Részletek a Prologiomból és vita Gaunilóval*. (Ford. Horváth Judit.) Világosság, 1983. december, 10–19.; Aquinói Szent Tamás: *Summa Theologica* (részletek). In Schütz Antal (szerk.): *Aquinói Szent Tamás – Szelmetvényekben*. Szent István Társulat, Budapest, 1943, 3–4.

⁶Vö. Tringer László: *Patior ergo sum. A szenvedő lét elemzése*. Vigilia, 1989. március, 187.

⁷Vö. Arnold van Gennep: *Átmeneti rítusok*. (Ford. Vargyas Zoltán.) L'Harmattan, Budapest, 2007.

⁸Vö. Mírcea Eliade: *A szent és a profán*. (Ford. Berényi Gábor.) Európa, Budapest, 2009, 179–180.

⁹Vö. Földényi F. László: *A kereszt metszéspontjában. Gnoszticizmus és istenélmény*. In: *Újhold Évkönyv*. Magvető, Budapest, 1987, 2. kötet, 185. és 193.

¹⁰Gimesi Dóra: i. m. 32.